

Publikacje z zakresu kryminologii

dr Paulina Wiktorska

Zakład Kryminologii, Instytut Nauk Prawnych Polska Akademia Nauk

**Recenzja książki *Psychologia penitencjarna*,
redakcja naukowa Mieczysław Ciosek, Beata Pastwa – Wojciechowska,
PWN, Warszawa 2016, s. 600**

Recenzowana monografia ma charakter kompleksowego opracowania problematyki z zakresu psychologii penitencjarnej, koncentrującej się na funkcjonowaniu człowieka w instytucjach zamkniętych, o charakterze izolacyjnym, które w znaczny sposób ograniczają możliwości realizowania podstawowych potrzeb indywidualnych i społecznych jednostki. Klasyczną instytucją, o totalnym charakterze, w rozumieniu jakie nadał mu Erving Goffman jest zakład karny, w którym osadzeni odbywają wyroki kar pozbawienia wolności. Słusznie Autorzy pierwszy rozdział książki poświęcili zagadnieniom dotyczącym kar, ze szczególnym uwzględnieniem bezwzględnej kary pozbawienia wolności. Sens pojęcia kary, zostaje wytłumaczony poprzez odwołanie się do naukowej narracji tradycji behawioralnej¹. Autorzy podkreślają, że dla zrozumienia istoty kary należy uświadomić sobie, że „Wiele stuleci upłynęło, zanim kara została uznana za jeden ze środków oddziaływania na zachowanie człowieka o charakterze wychowawczym, a nie jedynie za odwetową reakcję na czyn uznany za niebezpieczny czy niedopuszczalny. Stopniowo więc kara stanowiąca zazwyczaj bardzo surową reakcję społeczną za wyrządzoną komuś krzywdę nabierała większego sensu i znaczenia. Stawała się specyficznego rodzaju szansą czy formą oddziaływania wychowawczego mającego na celu zmianę potępionego sposobu zachowania człowieka”². Przytoczone zostają wybrane teorie dotyczące koncepcji kary kryminalnej oraz definicje jej pojęcia. Autorzy zaproponowali także własny podział funkcji kary kryminalnej opracowany na podstawie literatury przedmiotu³, wyodrębniając funkcję ekspiacyjną, ekspresyjną, gwarancyjną, izolacyjną, sprawiedliwościową/odwetową, resocjalizacyjną i zapobiegawczą. Kolejne poruszone zagadnienia to problem poczucia czasu w zakładzie karnym, indywidualne odczuwanie dolegliwości upływu czasu w warunkach izolacji oraz pytanie o to, jak długi okres trwania kary pozbawienia wolności jest optymalny dla osiągnięcia resocjalizacyjnego celu kary. Wreszcie problematyka poczucia winy, wstydu i krzywdy skazanych na karę pozbawienia wolności.

W drugim rozdziale monografii opisano powstanie i rozwój instytucji więziennej oraz systemów penitencjarnych i klasyfikacji zakładów karnych. Interesujące i nowatorskie jest

¹ J. Nowak, Wokół pojęcia kary, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa – Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 23.

² Tamże, s. 24.

³ Por. min. In.: J. Warylewski, *Podstawy filozoficzne i historyczne*, Gdańska 2007, H. Machel, red. *Wykonywanie kary pozbawienia w Polsce – w poszukiwaniu skuteczności*, Gdańsk 2006, *System Prawa Karnego*, red. M. Melezini, Tom VI, Warszawa 2010.

porównanie historycznego więzienia w Alcatras i współczesnego w Piotrkowie Trybunalskim, poza tym ta część jest zwięzłym i dość syntetycznym zebraniem literatury naukowej opisującej poruszane zagadnienia.

Rozdział trzeci dotyczy podstaw procesu resocjalizacji, którą Autorzy definiują pod kątem interdyscyplinarnym jako złożony i wieloaspektowy proces wtórnego uspołecznienia⁴. Omówione zostały mechanizmy socjalizacji w wybranych perspektywach teoretycznych oraz podstawy procesu resocjalizacji w teoriach psychologicznych.

Kolejna część opisuje specyfikę instytucji izolacyjnych przeznaczonych dla nieletnich w nawiązaniu do zaproponowanej przez Reichela⁵ klasyfikacji modeli postępowania z nieletnimi niedostosowanymi społecznie (opieki społecznej, formalnoprawny, korporacyjny, uczestniczący) oraz specyfikę zakładów karnych dla kobiet z uwzględnieniem zagadnienia podkultury więziennej w żeńskich zakładach karnych, warunkowanej poprzez transmisję wzorców życia z innych przestrzeni społecznych, wadliwość polityki penitencjarnej, niesprawny system wychowania i resocjalizacji, dysfunkcjonalność całego systemu penitencjarnego oraz dolegliwość i uciążliwość izolacji więziennej⁶. Kwestie podkultury więziennej kobiet opisane zostały w oparciu o dostępną literaturę, która jednak ze względu na zmiany społeczne i kulturowe, w tym przede wszystkim związane z identyfikacją tożsamości płciowej, nie we wszystkich aspektach pozostaje w całości aktualna, co stwarza wyzwanie do pogłębiania badań nad tą problematyką.

Szósty rozdział monografii poświęcony jest zróżnicowaniu społeczności więźniów i wynikających z niej konsekwencji w efektywności przebiegu procesu resocjalizacji. Trudno jednak bezkrytycznie odnieść się do wątku więźniów – sprawców zabójstw i prób stworzenia syndromu prehomicydalnego. Wydaje się, że fakt występowania u większości sprawców zabójstw pewnych cech wspólnych nie uprawnia do formułowania tez o istnieniu zespołu cech osobowościowych i sytuacyjnych, które występując w różnych konfiguracjach, poprzedzają i warunkują dokonanie zabójstwa⁷. Bardzo istotne jest natomiast zwrócenie uwagi na problematykę funkcjonowania w izolacji więziennej osób w wieku senioralnym, których odsetek w populacji więziennej od kilku lat stale rośnie. Brak jest oczywiście możliwości ustalenia granicy wieku senioralnego jednak wiadomo, że „o szybkości starzenia się człowieka decyduje między innymi środowisko jego życia, oraz aktywność własna, a także dbałość o zachowanie młodości i sprawności”⁸. W tym kontekście problematyka starzenia się w instytucji totalnej jest interesująca. „Starzejący się więźniowie stanowią dla zakładów penitencjarnych ogromne wyzwanie. Sprawowana nad nimi opieka to nie tylko zapewnienie odosobnienia, ale także opieka medyczna. Niektórzy z nich chorują na cukrzycę, demencję starczą czy choroby serca. Inni wymagają całodobowej opieki medycznej. Również śmierć więźnia nie jest już wyjątkiem”⁹. Jak słusznie twierdzą Autorzy książki „Jednym z narastających i pilnych do rozwiązania problemów więziennictwa jest opieka długoterminowa oraz opieka terminalna nad więźniami starzejącymi się. Perspektywa śmierci w więzieniu jest jedną z najtrudniejszych rzeczy, z jaką muszą się mierzyć więźniowie seniorzy. Świadomość śmierci

⁴ A. Jaworska, *Teoretyczne podstawy procesu resocjalizacji*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa – Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 111 i nast.

⁵ P. Reichel, *Comparative justice system*, 2005.

⁶ M. Marczak, K. Mirosław – Nawrocka, *Zakłady karne dla kobiet*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa – Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 187.

⁷ Tamże, s. 219.

⁸ A. Jaworska, *Resocjalizacja osadzonych w wieku senioralnym*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa – Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 232.

⁹ <http://www.dw.com/pl/staro%C5%9B%C4%87-w-wi%C4%99zieniu-czyli-jak-zapewni%C4%87-godziwe-warunki-osiemdziesi%C4%99cioletniemu-przest%C4%99pcy/a-17457788>, [dostęp: 04.11.2016]

powszechnie wiąże się z indukowaniem ontologicznego lęku przed nieistnieniem”¹⁰. Zadania psychologii penitencjarnej wobec seniorów w zakładach karnych są dużym wyzwaniem ponieważ, i tak nie łatwy dla człowieka proces starzenia się, w warunkach izolacji więziennej jest szczególnie trudny. Powinny one obejmować z jednej strony aktywizowanie seniorów w zakresie optymalizowania ich sprawności umysłowej i działalności twórczej, z drugiej przygotowanie do starzenia się i śmierci – wzbudzenie refleksji nad sensem kończącego się życia¹¹.

W kolejnej części książki opisane zostały formy oddziaływań penitencjarnych, oraz znaczenie pracy, edukacji, aktywności sportowej i artystycznej dla przebiegu procesu resocjalizacji osadzonych oraz zjawisko wolontariatu hospicyjnego więźniów, mającego na celu ich inkluzję społeczną. Formy oddziaływań penitencjarnych są przedmiotem wielu opracowań natomiast wolontariat hospicyjny osób pozbawionych wolności, wciąż jest zagadnieniem, o którym wiele osób nie wie wystarczająco dużo i do którego podchodzi z rezerwą. Od 2002 roku liczba jednostek penitencjarnych współpracujących z hospicjami kilkukrotnie wzrosła, podobnie jak stopniowo upowszechnia się przekonanie o pozytywnym wpływie wolontariatu hospicyjnego na możliwości rozwoju osobistego oraz zmiany postaw i przekonań skazanych. Jest to również istotne z punktu widzenia satysfakcji pracy psychologów więziennych, którzy zyskują dodatkowe narzędzie do pracy z osadzonymi. Jak słusznie podkreślają Autorzy „inaczej pracuje się i rozmawia z osobą, która pomaga w hospicjum”¹², wskazując jednak również na mogące wystąpić negatywne konsekwencje wolontariatu, które mogą pojawić się w pewnych okolicznościach. Stąd konieczność aby w tej formie oddziaływania penitencjarnego brali udział więźniowie odpowiednio rekrutowani i odpowiednio przygotowywani. Osobny rozdział poświęcony został duszpasterstwu więziennemu, jako szczególnej formie oddziaływania penitencjarnego. Omówiona została historyczna perspektywa duszpasterstwa więziennego w Polsce z uwzględnieniem kontekstu międzynarodowego oraz znaczenia religii i religijności w aspekcie efektywności procesu resocjalizacji. W książce opisane zostały także formy kontaktów skazanych ze społeczeństwem. Uwzględniono perspektywę teoretyczną, prawną i praktyczną¹³.

Autorzy monografii pochyłili się również nad fenomenem podkultury więziennej. Powołują się jednak na teorie, klasyfikujące uczestników podkultury więziennej według klasycznych i bardzo trafnych przez lata, ale niezbyt już aktualnych współcześnie kryteriów, które nie do końca odzwierciedlają wizerunek więziennej podkultury. Zwracają uwagę, że proponowane w literaturze kryteria podziałów są nie ostre i nakładają się na nie różnorodne niuansy lokalne, jednak wydaje się, że możliwa jest analiza tego problemu w nieco szerszej perspektywie.

Omówione zostały również trudności, wywoływane przez izolację więzienną jako złożone i trudne środowisko, w którym stale generowane są sytuacje stresowe. Rozdział rozpoczyna się od syntetycznego zestawienia definicji stresu z perspektywy psychologicznej oraz opisu zmian, jakie wywołuje on w człowieku (fizjologiczne, psychologiczne, behawioralne) wraz z podaniem przykładowych reakcji jakie mogą one wywołać¹⁴. Nieco uwagi Autorzy poświęcili także organizacji, strukturze i funkcjom służby więziennej.

¹⁰ A. Jaworska, *Resocjalizacja osadzonych w wieku senioralnym*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa – Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 236.

¹¹ Tamże, s. 238.

¹² R. Witkowski, *Wolontariat hospicyjny więźniów. W kierunku inkluzji społecznej*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa – Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 320.

¹³ R. Parol, *Formy kontaktów osób skazanych na karę pozbawienia wolności ze społeczeństwem*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa – Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 352 i nast.

¹⁴ J. M. Piotrowski, M. Ciosek, *Izolacja więzienna jako złożona sytuacja trudna*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa – Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 446.

Ostatnia część książki poświęcona jest problematyce sensu wykonywania kary pozbawienia wolności we współczesnym społeczeństwie, w której po omówieniu wielu krytycznych tez formułowanych pod adresem tej kary, przytoczona została, trafna w mojej ocenie, ale i dość kontrowersyjna opinia M. Gordon: „W ciągu całej mojej pracy nie znalazłam w całej instytucji więzienia niczego godnego uwagi prócz gigantycznej niekonsekwencji. Nie zdarzyło mi się stwierdzić, by więzienie wywarło pozytywny wpływ na jakiegokolwiek więźnia. Nie ma ani cienia wątpliwości co do jego demoralizującego wpływu i okrucieństwa. Wydaje mi się, że nie mieści się ono w ramach naszej epoki ani naszej cywilizacji. Właśnie przez więzienie utrwalamy przestępczość w naszych więźniach”¹⁵. Spostrzeżenie to jest przekonujące, jednak trzeba pamiętać, że probacyjne, alternatywne oddziaływania stosowane mogą być nie wobec wszystkich sprawców czynów zabronionych. Jest bowiem, na co Autorzy także zwracają uwagę, wśród nich pewna grupa skazanych, wobec których jedynym celem stosowania kary jest izolacja i którzy, nawet jeśli opuszczą zakład karny, staną się z bardzo dużym prawdopodobieństwem recydywistami penitencjarnymi a także grupa osób zdemoralizowanych, ale jednak podatnych na oddziaływania resocjalizacyjne w ramach systemu penitencjarnego. Postawienie powyższych tez uzasadnia przekonanie, że zasadniczo wobec pozostałych skazanych możliwe do zastosowania są kary kryminalne o charakterze nie izolacyjnym, których stosowanie powinno wyznaczać nowy kierunek w polityce karnej, tym bardziej, że statystyki pokazują, że w Polsce wciąż podstawową reakcją karną jest kara pozbawienia wolności z warunkowym zawieszeniem jej wykonania¹⁶, której sens i skuteczność wzbudzają wiele uzasadnionych wątpliwości.

Książka stanowi rzetelne i wyczerpujące opracowanie z zakresu psychologii penitencjarnej, może być wykorzystywana jako pomoc dydaktyczna dla studentów i doktorantów. W tym kontekście szczególnie cenne są zwięzłe podsumowania zamieszczone na końcu każdego z rozdziałów z pytaniami sprawdzającymi. Lektura książki rekomendowana jest także dla funkcjonariuszy służby więziennej, w tym zwłaszcza psychologów i wychowawców, a także wykładowców i pracowników naukowych. Jest to całościowe, wyczerpujące kompendium z zakresu psychologii penitencjarnej, omawiające szeroko ujmowaną problematykę kary i jej wykonywania z perspektywy psychologicznej i prawnej.

---

¹⁵ H. Machel, E. Chęcińska, *Zmierzch kary pozbawienia wolności? Sens współczesnej kary uwięzienia*, [w:] *Psychologia penitencjarna*, red. M. Ciosek, B. Pastwa – Wojciechowska, Warszawa 2016, s. 447 - 448.

¹⁶ M. Marczewski, *Skazania i orzeczone kary*, [w:] A. Siemaszko, B. Gruszczyńska, M. Marczewski, *Atlas Przestępczości w Polsce 5*, s.101.